

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

«Застосування іноземного права судами України:
теорія та проблеми практики»

Студента 3 курсу МП-31 групи

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Ковальчук Олександра Сергіївна

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
міжнародного та європейського права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2026

Зміст

Вступ.....	3-5
Розділ 1. Теоретико-правові засади застосування іноземного права судами України	6-14
1.1 Поняття та значення іноземного права у міжнародному приватному праві.....	6-10
1.2 Нормативно-правове регулювання застосування іноземного права в Україні	10-14
Розділ 2. Механізм застосування іноземного права судами України.....	15-25
2.1. Підстави та умови застосування іноземного права судами України.....	15-18
2.2. Встановлення змісту норм іноземного права: способи та джерела.....	18-21
2.3. Межі застосування іноземного права: публічний порядок, імперативні норми та застереження про обхід закону	21-26
Розділ 3. Проблеми та перспективи застосування іноземного права у судовій практиці України.....	27-32
3.1. Актуальні проблеми застосування іноземного права судами України....	27-29
3.2. Перспективи вдосконалення механізму застосування іноземного права в Україні	29-32
Висновок.....	33-35
Список використаних джерел	36-38

Вступ

Актуальність проблеми. У сучасних умовах євроінтеграційних процесів України та активного розвитку міжнародного співробітництва питання застосування іноземного законодавства українськими судами стає дедалі важливішим. Це зумовлено зростанням кількості міжнародних контрактів, шлюбів із громадянами інших країн, а також спорів щодо спадщини за кордоном. Для ефективного вирішення таких справ українська судова система повинна мати дієвий механізм роботи з іноземними правовими нормами. Водночас на практиці суди стикаються з низкою проблем, серед яких: встановлення змісту норм іноземного права, коректний вибір колізійної норми, визначення меж застосування принципу публічного порядку, розв'язання конфліктів між національним і іноземним правом, а також складнощі доказування норм іноземного права в судовому провадженні. Все це підкреслює необхідність всебічного наукового аналізу як теоретичних основ, так і практичних аспектів використання іноземного законодавства українськими судами.

Аналіз останніх досліджень та наукових праць. Дахно І. І. ; Довгерт А. С., Кисіль В. І.; Кисіль В. І.; Левіцький Є.; К. Р. Резворович, М. П. Юніна, М. М. Фролов; Токарчук Л. М.

Головною метою міждисциплінарної курсової роботи є дослідження теоретичних основ та практичних аспектів застосування іноземного права судами України, а також розробка шляхів вирішення проблем, що виникають у процесі встановлення змісту іноземних норм і їхньої реалізації в національному судочинстві.

Відповідно до мети визначимо такі завдання:

- висвітлити теоретичні підходи до визначення поняття та значення іноземного права у системі міжнародного приватного права;
- розкрити особливості нормативно-правового регулювання застосування іноземного права згідно з чинним законодавством України;
- охарактеризувати правові підстави та умови, за яких виникає обов'язок або можливість суду звернутися до іноземного правопорядку;
- проаналізувати існуючі способи та джерела встановлення змісту норм іноземного права, включаючи роль експертних висновків та запитів до Міністерства юстиції;

- діагностувати правові наслідки неможливості встановлення змісту іноземного права;
- дати оцінку практиці застосування обмежень щодо іноземного закону, зокрема через механізми публічного порядку та імперативних норм;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення механізму взаємодії судів з компетентними органами іноземних держав;
- надати рекомендації щодо удосконалення процесуальних гарантій прав учасників справи при застосуванні іноземних норм;
- запропонувати заходи з удосконалення судової практики шляхом уніфікації підходів до тлумачення застереження про обхід закону.

Об'єкт дослідження - правовідносини, що формуються в межах судових процесів в Україні за участю норм іноземного права, а також у випадках, коли виникає необхідність врегулювання спору на основі таких норм.

Предмет дослідження - норми законодавства України та положення міжнародних договорів, які регулюють процедуру застосування іноземного права. Додатково увага приділяється аналізу відповідної судової практики та основним науковим доктринам у цій сфері.

Теоретичною основою дослідження. Закон України «Про міжнародне приватне право»; Закон України «Про громадянство України»; Цивільний кодекс України.

Міждисциплінарна курсова робота складається з вступу, трьох розділів та висновків. У вступі обґрунтована актуальність обраної теми дослідження.

У першому розділі визначені теоретичні основи розуміння іноземного права як особливого об'єкта регулювання, а також проаналізована система нормативних актів України, що складають фундамент для його застосування.

Другий розділ міждисциплінарної курсової роботи відображає результати аналізу процесуального механізму реалізації іноземних норм, включаючи детальний розгляд методів встановлення їх змісту та встановлення правових меж, таких як публічний порядок та застереження про обхід закону.

У третьому розділі роботи окреслено заходи щодо вирішення колізійних та процесуальних проблем, виявлених у сучасній судовій практиці, та запропоновано перспективи розвитку законодавства у цій сфері.

Розділ 1.

Теоретико-правові засади застосування іноземного права судами України

1.1 Поняття та значення іноземного права у міжнародному приватному праві

За останні кілька десятиріч різні сфери життя зазнали значних змін. Основні норми міжнародного приватного права є дуже зручним інструментом для регулювання складних приватних правових відносин, що переходять за межі однієї країни.

Договірні зобов'язання набули особливої значущості у зв'язку із розширенням сфер діяльності та співробітництва між країнами в умовах глобалізації. У цьому контексті визначення правової системи, що підлягає застосуванню, стає одним із ключових питань правового регулювання. Зокрема, коли йдеться про врегулювання трудових, комерційних, сімейних чи інших правовідносин, що залучають учасників із різних держав, часто виникають колізії між нормами національних правових систем. Для вирішення таких конфліктів були розроблені загальні принципи міжнародного приватного права, які спрямовані на уніфікацію підходів і забезпечення справедливого врегулювання подібних спорів.

Саме Джозеф Сторі закріпив значущість міжнародного приватного права (МПрП), акцентуючи увагу на визначенні обставин, за яких слід застосовувати іноземне право та його окремі норми. Він охарактеризував МПрП як систему вирішення конфліктів між *lex fori* (правом суду, що розглядає справу) і *lex loci* (правом місця виникнення правовідносин). Його територіальний принцип повністю узгоджувався з тенденціями, що сформувалися в першій половині XIX століття, особливо в США, де виникла і стала ключовою доктрина Монро. Ці досягнення засвідчили незалежність та значущість американського центру науки міжнародного приватного права, що разом із роботами англійських правознавців формують унікальність англо-американської школи. У той самий період, але в іншій епосі — вікторіанській, у Великій Британії також відбувся прорив у науці міжнародного приватного права. Ця епоха відзначилася активною і результативною роботою видатного англійського юриста-реформатора та парламентаря Джона Вестлейка, який зосередив свої наукові інтереси виключно на питаннях міжнародного приватного

права. Його головний доробок, виданий 1858 року, має назву «Коментарі до міжнародного приватного права». Він наголошував на тому, що колізійні норми мають враховувати природу приватних прав осіб, які значною мірою базуються на їхній волі, а не волі держави. З огляду на розширення територій Британської імперії та активізацію міждержавних і міжконтинентальних зв'язків, Вестлейк підтримував принцип автономії волі як основний колізійний критерій у врегулюванні таких правовідносин. Це було повністю узгоджено із реаліями, які склалися в міжнародній комерції.[6, с. 286].

Основою для зародження приватної правової сфери був факт наявності різних правових доктрин, кожна з яких володіє власним набором правил для впорядкування однорідних суспільних відносин. Але, коли ці зв'язки "перетинають" кордони однієї юрисдикції, тобто набувають так званого міжнародного компонента, постає потреба врегулювати їх. Таким чином, за словами Килимника І. "нормами міжнародного приватного права регулюються цивільні, сімейні, трудові, процесуальні права фізичних осіб, а звідси дані особи наділяються певним правовим статусом у міжнародних приватноправових відносинах" [3, с.28]. Важливо наголосити, що міжнародне приватне право, на відміну від міжнародного публічного права, спрямоване на регулювання саме приватних взаємовідносин, тобто тих, що складаються між окремими особами (суб'єктами) [7].

Отже, міжнародне приватне право - це галузь права яке, регулює приватноправові відносини, які ускладнені іноземним елементом. У статті 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» вказано, що іноземний елемент це характерна ознака приватноправових відносин, які регулюються цим Законом, та свідчить про їх зв'язок з іноземною правовою системою та може проявлятися в одній чи кількох формах. Але, головна ознака, якщо хоча б один із суб'єктів правовідносин є громадянином України, який проживає за кордоном, іноземцем, особою без громадянства або юридичною особою, створеною за законодавством іншої держави [11].

Що стосується засад будь-якої юридичної сфери, то вони охоплюють провідні настанови, наріжні ідеї та базові постулати, які окреслюють суть та орієнтири упорядкування соціальних взаємозв'язків через правові механізми. Значення цих

засад полягає у їхній ролі у забезпеченні логічної та збалансованої регламентації суспільних зв'язків, надаючи орієнтири для правозастосовчої та законотворчої діяльності. Робота П. Бутчарда (2020) акцентує увагу на тому, що принципи, притаманні приватному міжнародному праву, слугують фундаментом для розробки й функціонування операційної платформи цього права. Ця платформа консолідує систему приватного міжнародного права з метою регулювання приватних правовідносин, що мають міжнародний вимір, у руслі міжнародної взаємодії, яка ґрунтується на принципах взаємної корисності та паритету [18].

Основні завдання та функції принципів міжнародного приватного права є універсальними для будь-якої правової галузі. Вони покликані забезпечувати єдність, внутрішню цілісність і систематичність правового регулювання, виступаючи основою як для правотворчої, так і для правозастосовчої діяльності. Як зазначає Л. П. Ануфрієва, проблематика принципів міжнародного приватного права виходить за межі виключно колізійного права, що відповідає й позиції інших науковців. У вітчизняній правничій доктрині, так само як і в доктринах пострадянських країн, принципи міжнародного приватного права розглядаються в їх широкому значенні. Це означає акцент на принципи міжнародного приватного права в цілому, а не лише на принципи колізійного (або конфліктного) права. Такий підхід дозволяє розглядати міжнародне приватне право у його широкому сенсі, що зближує його з міжнародним публічним правом. Проте у західній доктрині міжнародне приватне право здебільшого зводиться до аналізу колізійних принципів, серед яких ключовими є ввічливість, публічний порядок та відсилання [20].

Закон України "Про міжнародне приватне право" не містить окремого переліку принципів, що характеризують міжнародне приватне право як галузь права або законодавства. Проте документ формулює один чітко визначений засадничий принцип - принцип автономії волі [11]. У низці правових доктрин дозволено обирати застосовне право навіть тоді, коли відсутній явний транскордонний зв'язок, однак у правовій базі України наголошується на обов'язковій наявності іноземного елемента для того, аби норми міжнародного приватного права стали чинними.

Принципи міжнародного приватного права складають нормативну основу, яка слугує фундаментом для формування, функціонування та регулювання відносин із

іноземним елементом. Це не лише сприяло відновленню традиційного для будь-якої правової системи поділу на публічне та приватне право, але й зміцнило засади приватного права у всіх сферах функціонування держави і суспільства[7, с.22].

Як зазначає Е. Грамацький, серед основних принципів, які заслуговують на виділення, слід зазначити такі: принцип верховенства права, принцип свободи особи, що передбачає недопустимість свавільного втручання в особисте життя; принцип непорушності права власності, включаючи свободу володіння та розпорядження майном; принцип свободи укладення договорів; принцип свободи підприємницької діяльності; а також принцип судового захисту порушених прав чи законних інтересів. Важливо також підкреслити роль основоположних засад розумності, справедливості та добросовісності, які забезпечують гармонійний розвиток правових відносин [1].

Основоположні принципи можна розділяти на два великі блоки. До першої групи належать засадничі положення, які окреслюють загальні напрями врегулювання приватних правовідносин, ускладнених іноземним елементом. До числа цих принципів належать: положення про безумовне застосування права іноземної держави згідно з нормами про колізію законів, принцип вирішення колізій правових систем, принцип верховенства юрисдикції національної держави у контексті міжнародних приватних правовідносин, принцип свободи волі учасників правочину та пріоритетність положень міжнародних угод над нормами внутрішнього законодавства. Другу групу складають так звані колізійні прив'язки, які знаходять своє застосування у специфічних видах правовідносин; прикладами тут можуть слугувати: принцип "права прапора" у сфері міжнародних перевезень, принцип місця перебування сторони договору у зобов'язаннях, спливаючих із контрактних угод.

Поміж інших засад, слід виокремити принцип належного правового регулювання, котрий дає змогу звертатися до законодавства інших країн з метою досягнення найдієвішого правового фіналу, а також принцип взаємності, що означає право держави вживати відповідних кроків у відповідь на дискримінаційні чини з боку іншої держави. Крім того, значущості набуває принцип надання певних правових станів, а саме: національного, спеціального та режиму найбільшого сприяння [21].

Отож, приватне право міжнародного спрямування являє собою суттєвий сектор права, що уможлиблює належне впорядкування приватноправових взаємозв'язків, які містять міжнародний аспект, у сучасному глобалізованому світі. Засади та колізійні правила цієї галузі допомагають гармонізувати відмінні правові порядки та забезпечують стійкість приватних відносин на міжнародному рівні. Тому, воно є незамінним засобом правового супроводу міжнародної взаємодії та охорони інтересів суб'єктів позадержавних правовідносин.

1.2 Нормативно-правове регулювання застосування іноземного права в Україні

Суверенітет і незалежність стали потужним поштовхом для розвитку міжнародно-договірної бази України. Оскільки міжнародні договори та конвенції почали відігравати ключову роль як джерело міжнародного приватного права в багатьох важливих сферах співробітництва, Україна активно посилила зусилля в укладенні нових угод та приєднанні до вже існуючих [2, с.37]. Тому, українські суди та органи правосуддя все частіше стикаються із ситуаціями, коли для вирішення спорів необхідно застосовувати норми іноземного права. Це стосується як цивільних, так і сімейних, спадкових чи договірних відносин із іноземним елементом. Відповідно, нормативно-правове регулювання такого застосування стає важливим інструментом забезпечення справедливості та законності.

З поширенням світових зв'язків виникає нагальна потреба у використанні та розумінні правових норм інших країн. Проте це неминуче натикається на певні об'єктивні перешкоди. Як зазначав видатний науковець Юрген Баседоу, ці труднощі кореняться у самій «правосудній інфраструктурі конкретної правової системи: від підготовки юристів, з читуваності законодавства мовами, що використовуються, до методів правового аналізу, функціонування судової влади, стану юридичної спільноти, процесуальних норм і конкретного матеріального права – тобто всього, що формує єдиний комплекс» [17, с. 86].

Глобалізаційні процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, вимагають ефективного регулювання приватних відносин із включенням іноземного елемента за допомогою міжнародних договорів. Порядок укладення таких договорів визначається нормами міжнародного права та національного законодавства. В Україні це питання

регулюється Законом «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року [12]. Цей нормативний акт встановлює процедуру укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів, забезпечуючи захист національних інтересів і реалізацію завдань, цілей та принципів зовнішньої політики країни, закріплених у Конституції та інших законодавчих актах. Водночас важливим аспектом є належне застосування положень міжнародних угод для регулювання приватноправових відносин, що включають іноземний елемент. Особливість таких відносин полягає в тому, що вони зазвичай регулюються не тільки міжнародними договорами, але й національним законодавством, яке є основою для норм міжнародного приватного права. Головне завдання у регулюванні приватноправових відносин з іноземним елементом полягає у правильному визначенні застосовного матеріального права. Як відомо, воно може бути як правом України, так і правом іноземної держави [4].

Відповідно до статті 12 Закону України «Про міжнародне приватне право», “норма іноземної держави не застосовується у випадках, якщо її застосування призводить до наслідків, явно несумісних з основами правопорядку (публічним порядком) України. У таких випадках застосовується право, яке має найбільш тісний зв’язок з правовідносинами, а якщо таке право визначити або застосувати неможливо, застосовується право України.” [11].

Розглядаючи питання особистого закону громадянина України, слід наголосити, що Конституція України гарантує забезпечення добробуту та безпеки своїх громадян, навіть у разі їхнього перебування за кордоном. Окрім цього, положення Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року визначають громадянство як правовий зв’язок між особою та державою, який передбачає взаємні права та обов’язки. У цьому контексті особа визнається громадянином України за умови набуття громадянства відповідно до чинного законодавства України та міжнародних угод, ратифікованих державою [9].

У контексті регулювання особистого закону іноземців та осіб без громадянства важливо розглянути аспекти, визначені Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Відповідно до положень цього нормативного акта, іноземцем вважається фізична особа, яка має громадянство однієї або декількох іноземних держав, але не є громадянином України. Натомість особа без громадянства

характеризується як фізична особа, що не визнається громадянином жодної держави згідно з її законодавством. Додатково варто звернути увагу на той факт, що українське законодавство включає до категорії «іноземців» виключно громадян іноземних держав, не охоплюючи осіб без громадянства, які регулюються окремо [13].

У науковій літературі іноземне право трактується як сукупність правових норм іншої держави, які можуть бути застосовані на основі національної колізійної норми. Саме ці норми визначають, законодавство якої країни повинно регулювати конкретні правовідносини, якщо в них присутній іноземний елемент. У разі, коли колізійна норма вказує на застосування законодавства іншої держави, суд або інший уповноважений орган зобов'язаний використовувати відповідні норми цього іноземного права для врегулювання спірних відносин. При цьому іноземне право тлумачиться не як факт, що підлягає доказуванню, а як правова норма, зміст якої має бути встановлений у відповідності до її офіційного тлумачення, практики застосування та правових доктрин зазначеної держави. Такий підхід сприяє справедливому розгляду справ із міжнародним елементом і забезпечує дотримання принципів міжнародного приватного права. Характерною рисою іноземного права є необхідність встановлення його змісту. Згідно із статтею 8 цього ж закону, суд зобов'язаний вживати заходів для з'ясування змісту норм іноземного права, зокрема шляхом звернення до Міністерства юстиції України або інших компетентних органів [11]. Коли зміст іноземного права не вдається встановити, застосовується право України. Цей підхід закріплений у законодавстві для забезпечення можливості розгляду справи та ухвалення судового рішення навіть за умов відсутності достовірних даних про іноземні правові норми. Разом із цим суд зобов'язаний вжити всіх доступних заходів для встановлення змісту іноземного права. Це може включати звернення до компетентних органів, використання міжнародних договорів, залучення експертів чи звернення до офіційних джерел інформації. Лише у випадку, якщо встановлено, що впродовж розумного строку неможливо визначити зміст відповідних норм іноземного права, дозволяється скористатися правом України. Такий підхід дає змогу уникнути ситуацій, коли відсутність інформації про іноземне право ускладнює або робить неможливим вирішення спору.

Застосування іноземного права має свої межі, які визначаються законодавством. Однією з таких меж є застереження про публічний порядок. Це положення передбачає, що норми іноземного права не застосовуються, якщо їх наслідки суперечать основам правопорядку України. Такий механізм створений для забезпечення балансу між розвитком міжнародних правовідносин і захистом національних інтересів. Його мета - уникнути ситуацій, коли використання іноземного права порушує основоположні принципи української правової системи, включно з конституційними засадами, правами людини і громадянина, а також загальновизнаними моральними та правовими цінностями суспільства.

Крім застереження про публічний порядок, ще однією межею застосування іноземного права є імперативні норми внутрішнього законодавства. Вони обов'язкові до виконання, незалежно від того, правом якої держави керуються у правовідносинах. Такі норми мають вагоме значення для охорони публічних інтересів держави, а також забезпечення її економічної та соціальної стабільності. До цієї категорії можуть відноситися положення трудового законодавства, норми щодо захисту прав споживачів, правила валютного контролю та інші регуляції з обов'язковим характером.

Іншою важливою перепорою для застосування норм іноземного права є застереження щодо обходу закону. Воно діє в ситуаціях, коли сторони свідомо створюють юридичні умови для уникнення застосування обов'язкових вимог національного законодавства. У таких випадках суд може відмовитися визнати наслідки подібних дій і застосувати норми права, які були б чинними за відсутності такого обходу. Ці механізми спрямовані на забезпечення справедливого правозастосування і захист ключових засад правопорядку держави.

Нормативно-правове регулювання використання іноземного права в Україні спрямоване на забезпечення ефективного врегулювання правовідносин з іноземним елементом, ґрунтуючись на колізійних нормах і положеннях міжнародних договорів. Воно також визначає механізми встановлення змісту іноземного права та окреслює межі його застосування, враховуючи необхідність захисту фундаментальних принципів правопорядку України.

Розділ 2. Механізм застосування іноземного права судами України

2.1. Підстави та умови застосування іноземного права судами України

Українські судові інстанції, переважно, дотримуються у своїй діяльності українським нормам матеріального та процесуального права, чинні законодавчі акти нашої держави які чітко встановлюють правовий механізм, завдяки якому суди можуть звертатися до правових норм інших держав. Ця потреба виникає, тоді, коли це прямо передбачено колізійними правилами або ж міжнародними угодами, особливо якщо певні приватноправові зв'язки мають тісний контакт із правовою системою іншої країни. Таким чином, залучення іноземного права набуває надзвичайної важливості для гарантування правомірних прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин, якщо у них присутній іноземний аспект. При цьому інтерпретація норм іноземного права тягне за собою низку неминучих перепон, також мовних розбіжностей, різні правові системи та їх термінологічному інструментарії, а також обмеженого знання арбітрами специфіки певного законодавства. Усе це ставить перед українськими судовими інстанціями серйозні проблеми під час реалізації правових приписів. Даний стан речей вимагає точного законодавчого оформлення, забезпечення відповідними методичними матеріалами та вдосконалення кваліфікаційного рівня суддівського складу [15, ст.91].

Щодо України, то вибір права, котре слід застосовувати до цивільно-правових взаємин, у яких присутній іноземний елемент, усталено, перш за все, положеннями Закону України «Про міжнародне приватне право». Цей нормативний документ запроваджує сукупність колізійних норм - особливих юридичних приписів, що вказують, право якої ж саме країни має бути чинним до певного типу правовідносин за умови наявності іноземного елемента [11]. Його прийняття стало важливим етапом кодифікації норм міжнародного приватного права в Україні та сприяло гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Цей Закон має на меті уточнити законодавство, яке слід використовувати у цивільно-правових взаєминах, де наявний іноземний елемент, визначити критерії міжнародної юрисдикції судів, а також упорядкувати процедури визнання та приведення до виконання судових ухвал, винесених за межами України. Зазначений іноземний елемент може мати місце завдяки залученню до правовідносин особи, що

не є громадянином України, особи без громадянства або іноземної організації, або якщо предмет правовідносин розташований поза межами України, чи якщо юридична подія, що спричинила ці відносини, сталася на території іншої країни.

Особливу роль відіграють колізійні норми, які ухвалюють рішення щодо того, яке право мусить бути застосоване до різнорідних типів взаємин: тих, що стосуються цивільного, родинного, найманої праці, успадкування, договірних зобов'язань та подібних категорій. У випадку, коли учасники правовідношення не визначилися з вибором права, застосуванню підлягає законодавство тієї країни, з якою цей зв'язок є найбільш суттєвим. Крім того, законодавство встановлює правила щодо здатності бути учасником правовідносин для фізичних та нетілесних осіб, прав на майно, встановленої форми юридичних дій, відповідальності за завдання шкоди, а також порядку переходу спадщини.

Спираючись на зміст колізійних положень, ми можемо побачити наступне:

- правовий статус фізичної особи підпадає під дію її особистого закону, яким, як правило, є законодавство держави, громадянином якої вона є, або де вона постійно проживає;
- щодо форми правочину, то вона має регулюватися правом тієї території, де цей правочин було укладено (*lex loci actus*);
- зобов'язальні правовідносини, у свою чергу, підпорядковуються праву, з яким ці відносини мають найтісніший зв'язок, або ж праву місця виконання відповідного зобов'язання, що визначається з огляду на конкретні обставини [5].

У судовій практиці України сформульовано ключові підходи до застосування колізійних норм Закону України «Про міжнародне приватне право» у правовідносинах, що стосуються іноземного елемента. Зокрема, у рішенні Господарського суду Одеської області у справі № 916/5037/24 від 19.02.2025 суд, використовуючи положення статей 4, 5 і 32 цього закону, встановив, що правові норми, які регулюють такі відносини, визначаються на основі колізійних принципів, закладених у законі, інших нормативно-правових актах та міжнародних договорах України. Особливу увагу суд приділив принципу автономії волі сторін: вибір законодавства має бути чітко вираженим або явно впливати з умов договору чи обставин справи, якщо інше не передбачене законом. У випадку відсутності

визначення правового режиму сторонами, суд застосував законодавство тієї держави, з якою правовідносини мають найтісніший зв'язок - у цьому випадку українське право. Додатково суд визнав правомірність розгляду справи судами України на основі підсудності, передбаченої угодою між сторонами, що не суперечить законодавству України [14]. Отже, ця судова практика підтверджує, що українські суди послідовно дотримуються Закону України «Про міжнародне приватне право» при визначенні застосовного права у спорах з іноземним елементом. Пріоритет надається автономії волі сторін, а за її відсутності - критерію найбільш тісного зв'язку, що забезпечує обґрунтованість і передбачуваність судових рішень.

Щодо, діючого законодавства України, воно не містить жодного переліку санкцій чи інших несприятливих правових наслідків для учасників правовідносин у випадку, якщо ними не будуть надані відомості щодо змісту норм іноземного права. Крім того, згідно з усталеною практикою Верховного Суду, лише сам факт неподання цих матеріалів не надає суду права автоматично застосовувати українське право. Суд зобов'язаний використати передбачені статтею 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» механізми для встановлення змісту норм іноземного права. Лише тоді, коли суд вичерпує всі процесуальні шляхи, визначені законом, для з'ясування змісту іноземної правової норми (включно з надсиланням запитів до відповідних структур, використанням дипломатичних каналів, залученням фахівців та ін.), і за умови, що ці заходи виявилися безрезультатними у прийнятний час, стає можливим використання права України як допоміжного (субсидіарного) регулятора [15, с.98].

Звернувшись до змісту 8 статті Закону України «Про міжнародне приватне право», можна констатувати, що вона встановлює процедуру з'ясування змісту положень іноземного права, коли колізійна норма спрямовує до правової системи іншої країни [10]. Важливість цієї статті полягає у забезпеченні фактичного, а не лише номінального використання права іншої держави у судових провадженнях. Іноземне право мусить бути імплементоване у його дійсному форматі, що існує у відповідній юрисдикції, беручи до уваги офіційні інтерпретації, усталену судову практику та юридичну доктрину. Таким чином, судова інстанція не може задовольнитися лише загальною вказівкою на законодавчий акт іншої країни, а зобов'язана проникнути у його справжній зміст.

Ключовим моментом є ідея про те, що коли суд не здатний у розумний час з'ясувати зміст правових норм іншої держави, він мусить звернутися до законодавства України. Таке звернення є допоміжним (субсидіарним) і дозволяється лише після вичерпання всіх законних шляхів задля здобуття згаданої інформації. Цей припис має на меті досягти рівноваги між вимогою використовувати іноземне право та дотриманням засади своєчасного вирішення спору.

Запровадження у життя положень статті 8 стикається з низкою перешкод, серед яких виокремлюються мовні розбіжності, несхожість правових порядків, відсутність затверджених перекладів, а також ускладнений доступ до юридичних рішень, ухвалених за кордоном. Проте, саме ця стаття є невід'ємною для належної роботи системи врегулювання колізій, оскільки без фактичного з'ясування суті іноземного законодавства, норми, що визначають колізію, втратили б будь-яку практичну цінність.

Отже, застосування іноземного права українськими судами є складним, проте необхідним елементом розгляду справ з іноземним елементом, що забезпечує належний захист прав та інтересів учасників правовідносин. Закон України «Про міжнародне приватне право» створює чіткий механізм визначення застосовного права та встановлює процесуальні гарантії його правильного тлумачення. Водночас ефективність реалізації цих норм значною мірою залежить від активної взаємодії сторін із судом та професійного рівня правозастосування.

2.2. Встановлення змісту норм іноземного права: способи та джерела

Розкриття змісту іноземного законодавства є абсолютно необхідним для українських судів у процесі його імплементації. Йдеться про віднаходження істинного сенсу та суті правових приписів, що врегульовують конкретні правовідносини в юридичному полі іншої держави. Таке пізнання носить імперативний характер, оскільки для коректного вирішення конфлікту суддям необхідно не лише ідентифікувати, які саме норми мають бути застосовані, але й володіти ґрунтовним розумінням принципів та конкретних правил, викладених у них.

Спосіб встановлення змісту норм права інших країн базується на використанні різноманітних методик та інформаційних джерел. До них належать офіційні

звернення до компетентних органів, посилення на міжнародні договори, залучення експертів, а також надання учасниками судового розгляду доказів, що стосуються правових засад іноземних юрисдикцій. Вибір конкретного інструментарію зазвичай диктується обсягом потрібної роботи та її комплексністю, наявністю потрібних даних, а також специфікою правової системи певної країни.

Існують кілька способів, щодо встановлення змісту, ми їх можемо побачити у статті 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» [11]. Отже, перший із них це є звернення до компетентних органів України. Суд має можливість відправляти запити до Міністерства юстиції України (або інших державних органів), щодо отримання змісту норм іноземного права. Також, суд може звернутись до них, якщо між Україною та іншою державою підписаний договір про правову допомогу. Україна такий договір має підписаний з багатьма державами, наприклад, Польща, Румунія, Чехія, Латвія, та багато інших держав. Окрім того, для з'ясування змісту норм іноземного права суд може призначити експерта або спеціаліста, який має відповідні знання щодо законодавства іншої держави та практики його застосування. До того ж, для правильного встановлення змісту іноземного права суд може враховувати практику застосування відповідних норм у судах іноземної держави, а також наукові праці та коментарі юристів. Тим більше, суд має змогу брати до уваги відомості, здобуті через міжнародні офіційні джерела, де зафіксовано інформацію щодо законодавчих актів іноземних держав [11].

Щодо судової практики, вона має не менш важливе значення у цьому питанні. У своїх рішеннях Верховний Суд неодноразово наголошував, що встановлення змісту норм іноземного права є обов'язком суду під час розгляду справ з іноземним елементом. При цьому суд не може обмежуватися лише матеріалами, поданими сторонами, а повинен вживати необхідних заходів для з'ясування змісту іноземного права, використовуючи передбачені законодавством способи. Водночас усталеною практикою Верховного Суду є підхід, відповідно до якого сам факт неподання сторонами доказів щодо змісту іноземного права не надає суду права автоматично застосовувати право України. Лише у випадку, коли після вжиття всіх можливих заходів встановити зміст норм іноземного права неможливо, допускається застосування права України.

Дивлячись, на огляд Касаційного Цивільного Суду Верховного Суду щодо застосування Закону України «Про міжнародне приватне право» свідчить про важливу роль судової практики у формуванні єдиних підходів до вирішення справ з іноземним елементом [11]. У ньому ми бачимо, узагальнено правові позиції суду щодо встановлення змісту норм іноземного права, способів отримання інформації про іноземне законодавство, а також наслідків неможливості його встановлення у розумні строки. Крім того, значну увагу приділено питанням застосування колізійних норм, визначення права, що підлягає застосуванню до різних категорій правовідносин, а також особливостям міжнародного цивільного процесу.

Окрім способів встановлення змісту норм іноземного права, важливе значення мають також джерела, з яких суд отримує інформацію про відповідні правові норми. Саме вони дозволяють з'ясувати реальний зміст іноземного законодавства, особливості його тлумачення та практику застосування у відповідній державі. Використання різних джерел є необхідним для забезпечення правильного та обґрунтованого застосування іноземного права у справах з іноземним елементом.

Як вже сказано, насамперед до джерел належать нормативно-правові акти іноземної держави, зокрема конституції, кодекси, закони, підзаконні акти та інші нормативні документи, які безпосередньо регулюють відповідні правовідносини. Саме ці акти містять основні правові норми, що визначають права та обов'язки учасників правовідносин, а також порядок їх реалізації. Звернення до офіційних текстів законодавства дає можливість встановити формальний зміст правових норм і визначити, які саме правила підлягають застосуванню у конкретній справі. Важливим джерелом інформації є також судова практика іноземної держави, яка відображає реальний механізм застосування правових норм на практиці. Аналіз судових рішень дозволяє зрозуміти, як саме тлумачаться та застосовуються певні норми права, які підходи використовуються судами при вирішенні аналогічних спорів, а також які правові позиції сформувалися у правовій системі відповідної держави. Це особливо важливо у правових системах, де значну роль відіграє судовий прецедент або усталена судова практика. Крім того, джерелами встановлення змісту іноземного права можуть бути офіційні роз'яснення та тлумачення компетентних органів іноземної держави. Йдеться про акти органів державної влади, рішення

конституційних судів, роз'яснення міністерств або інших уповноважених органів, які мають право надавати офіційне тлумачення законодавства. Такі документи допомагають більш точно зрозуміти зміст правових норм та їх практичне значення. Окреме значення мають наукові джерела та правова доктрина, до яких належать підручники, монографії, наукові статті, коментарі до законодавства та інші праці вчених-правників. У таких роботах аналізуються особливості правового регулювання у відповідній державі, наводяться доктринальні підходи до тлумачення правових норм, а також узагальнюється практика їх застосування. Використання наукових джерел дозволяє суду отримати додаткові пояснення щодо змісту та значення певних норм іноземного права.

Таким чином, встановлення змісту норм іноземного права є складним і багатоетапним процесом, що передбачає використання різноманітних джерел інформації та правових механізмів. Його метою є забезпечення правильного і справедливого вирішення справ з іноземним елементом, а також дотримання принципів міжнародного приватного права, відповідно до яких правові відносини повинні регулюватися тим правом, яке є найбільш тісно пов'язаним із конкретною ситуацією.

2.3. Межі застосування іноземного права: публічний порядок, імперативні норми та застереження про обхід закону

Межі використання іноземного права встановлюються законодавством та судовою практикою, спрямованою на забезпечення балансу між виконанням міжнародних зобов'язань України та захистом її національних інтересів. Вони визначають ситуації, у яких можуть застосовуватися іноземні правові норми, а також умови, за яких національне законодавство чи публічний порядок держави набувають пріоритету.

Щодо публічного порядку, це є одним із ключових обмежень у застосуванні іноземного права в межах міжнародного приватного права. Відповідно до статті 12 Закону України «Про міжнародне приватне право», норми права іноземної держави не підлягають застосуванню, якщо це призводить до наслідків, що явно суперечать основним засадам правопорядку (публічного порядку) України [11]. Це означає, що

навіть у випадках, коли колізійна норма вказує на необхідність застосування іноземного права, суд може відмовитися це робити у разі, якщо результати такого застосування будуть несумісними з фундаментальними принципами правової системи України. До таких принципів належать конституційні засади, основоположні права і свободи людини й громадянина, а також загальновизнані морально-правові цінності суспільства.

У подібній ситуації законодавство пропонує інший механізм для врегулювання правовідносин. Якщо застосування іноземного права унеможлиблюється через суперечність із публічним порядком, суд зобов'язаний звернутися до правової системи, яка має найтісніший зв'язок із конкретними правовідносинами. Тільки у випадку, коли визначити або застосувати таке право неможливо, дозволяється використання норм українського законодавства. Такий підхід спрямований на забезпечення справедливого вирішення спорів й уникнення ситуацій, за яких правовідносини залишаються не врегульованими через незастосовність іноземного права.

Разом із тим чинне законодавство містить суттєве застереження: відмова від застосування іноземного права не може бути обґрунтована виключно відмінностями у правовій, політичній та/або економічній системі відповідної держави порівняно із системою України. Це свідчить, що сам по собі факт розбіжностей у підходах до правового регулювання між різними країнами не може використовуватися як підстава для такого роду відмови. Інститут публічного порядку застосовується лише у виключних випадках, коли наслідки імплементації іноземного права дійсно загрожують порушенням фундаментальних основ національного правопорядку.

Підходи до використання застереження про публічний порядок знаходять застосування не лише в українському законодавстві, а й у правових системах інших країн. У Німеччині, наприклад, це питання регулюється “Вступним законом до Німецького цивільного кодексу (Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche – EGBGB)”. Згідно зі статтею 6 цього закону, норми іноземного права не підлягають застосуванню, якщо їх використання призвело б до результатів, які явно суперечать основним принципам німецького права, зокрема конституційним правам, закріпленим в Основному законі Німеччини [19]. У такій ситуації суд керується

нормами національного законодавства або обирає таке право, яке має найближчий зв'язок зі спірними правовідносинами.

Цей підхід демонструє загальновизнаність інституту публічного порядку як механізму в міжнародному приватному праві багатьох країн. Його головним завданням є запобігання застосуванню іноземних правових положень, здатних суперечити фундаментальним засадам національної правової системи. При цьому він не відкидає можливості залучення іноземного права у випадках із міжнародним елементом. Відтак, інститут публічного порядку забезпечує захист ключових основ державного правопорядку та створює баланс між міжнародною правовою співпрацею й національними інтересами.

Застереження про публічний порядок відіграє ключову роль у системі міжнародного приватного права. Воно забезпечує баланс між необхідністю застосування іноземного права у правовідносинах з іноземним елементом і захистом основоположних принципів правової системи держав та національних інтересів.

Якщо розглядати імперативні норми, то вони мають значний вплив у сфері міжнародного приватного права, адже вони застосовуються незалежно від того, чиє національне право визначене колізійною нормою. Їх головна функція полягає у захисті публічних інтересів держави, підтриманні стабільності правової системи та забезпеченні виконання ключових соціально-економічних і правових засад.

В Україні регулювання питання застосування імперативних норм здійснюється відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право». Згідно зі статтею 14 цього Закону, його положення не обмежують використання імперативних норм українського законодавства, які мають силу незалежно від права, визначеного колізійними нормами. Дані норми є обов'язковими до виконання та підлягають застосуванню судом у всіх випадках, навіть коли за колізійною нормою має бути використано іноземне право. До імперативних норм, зокрема, можуть належати положення трудового законодавства, норми захисту прав споживачів, нормативи валютного регулювання, антимонопольні правила та інші акти, що відіграють ключову роль у забезпеченні захисту публічних інтересів держави.

У Німеччині подібний підхід закріплений у Вступному законі до Німецького цивільного кодексу (Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche – EGBGB). Цей

документ передбачає можливість застосування так званих імперативних норм (overriding mandatory provisions), які діють незалежно від вибору права за колізійними нормами [19]. Завдання таких норм полягає у захисті ключових публічних інтересів німецької держави, зокрема в галузях трудових відносин, соціального забезпечення, економічної політики або регулювання ринку. Тим більше, німецькі суди мають право враховувати імперативні норми інших країн, якщо відповідні правовідносини мають з цими країнами тісний зв'язок.

Як українське, так і німецьке законодавство закріплює можливість застосування імперативних норм як важливого механізму обмеження використання іноземного права. Їх застосування створює умови для збереження основоположних інтересів держави і суспільства навіть у ситуаціях, коли колізійні норми вказують на право іншої країни.

Застереження про обхід закону є однією з ключових меж застосування іноземного права в міжнародному приватному праві. Його суть полягає в тому, що сторони правовідносин не можуть штучно змінювати певні елементи своїх відносин, щоб уникнути дії норм права, які зазвичай мають застосовуватися в конкретній ситуації. Інакше кажучи, якщо сторони навмисно створюють умови, що формально дозволяють обирати інше право, але фактично спрямовані на уникнення імперативних норм, суд має повноваження такі дії не визнавати.

В українському законодавстві це питання врегульоване статтею 10 Закону України «Про міжнародне приватне право» [11]. Згідно з цією нормою, якщо правовідносини були свідомо створені або змінені з метою уникнути регулювання певним правом, яке мало би застосовуватись відповідно до колізійних норм, суд може застосувати саме це право. Таким чином, дії сторін, що спрямовані на обхід закону, втрачають юридичну силу.

На практиці це може проявлятися в ситуаціях, коли сторони свідомо обирають іншу юрисдикцію, змінюють місце укладення договору або коригують певні формальні елементи правовідносин, щоб уникнути дотримання більш жорстких чи імперативних норм національного законодавства. У таких випадках суд має розкрити реальний зміст правовідносин і визначити, яке саме право слід застосувати в конкретній ситуації.

Таким чином, застереження про обхід закону покликане забезпечити справедливе застосування правових норм і запобігти маніпуляціям правом з боку учасників правовідносин. Воно також виступає гарантією того, що колізійні норми не використовуватимуться для неправомірного уникнення виконання обов'язкових правил.

Аналогічний правовий інститут існує і в законодавстві Німеччини. У німецькому міжнародному приватному праві застереження щодо уникнення застосування закону також функціонує як засіб, який запобігає навмисному створенню юридичних ситуацій з метою обійти застосування певних норм права. Хоча в Вступному законі до Німецького цивільного кодексу цей принцип не отримав прямого формального закріплення у вигляді окремої норми під назвою «обхід закону», він активно застосовується в судовій практиці та підтримується у німецькій правовій доктрині під концепцією “*fraus legis*” [19].

Сутність принципу полягає в тому, що у разі, коли сторони свідомо модифікують окремі елементи правовідносин, наприклад, місце укладення договору, громадянство або місце проживання, виключно задля уникнення застосування певних імперативних норм, суд може не враховувати ці штучно створені умови. У таких випадках застосовується відповідне право, яке мало б застосовуватися за звичайних обставин без зазначених маніпуляцій. Такий підхід спрямований на охорону принципу добросовісності учасників правовідносин і водночас на запобігання можливим зловживанням при застосуванні колізійних норм.

Межі застосування іноземного права покликані забезпечити баланс між впровадженням іноземних правових норм і захистом основ національного правопорядку. Механізми, такі як публічний порядок, імперативні норми та застереження щодо уникнення закону, використовуються для недопущення застосування положень, які можуть суперечити ключовим принципам внутрішнього законодавства. Це сприяє як справедливому врегулюванню питань з іноземним компонентом, так і збереженню державних інтересів.

Розділ 3. Проблеми та перспективи застосування іноземного права у судовій практиці України

3.1. Актуальні проблеми застосування іноземного права судами України

Актуальні проблеми застосування іноземного права судами України залишаються однією з найскладніших і найобговорюваніших тем у міжнародному приватному праві. Основною складністю є визначення змісту іноземних правових норм, оскільки суди часто стикаються з обмеженим доступом до надійних джерел інформації про законодавство інших країн. Цю ситуацію ускладнюють такі фактори, як потреба у перекладі нормативних актів, відсутність належних правничих коментарів чи судової практики, а також розбіжності між правовими системами, що утруднює правильне тлумачення норм. Часто для встановлення змісту іноземного законодавства доводиться вдаватися до допомоги експертів, офіційних тлумачів або ж звертатися до компетентних органів відповідної держави. Це не лише подовжує строки розгляду справи, але й суттєво збільшує витрати.

Однією з важливих проблем у сфері міжнародного приватного права є визначення юридичної системи, яка підлягає застосуванню в конкретних правовідносинах з іноземним елементом. Особливо складними є питання, пов'язані з особистими законами фізичних осіб, які регулюють сімейні, спадкові та особисті відносини між громадянами. Ці проблеми стають ще гострішими, якщо учасники мають подвійне або множинне громадянство. Крім того, труднощі виникають і під час застосування колізійних норм у таких сферах, як сімейне, спадкове чи договірне право. Адже одна й та сама норма може відсилати до різних правових систем, що ускладнює процес вибору конкретного права, на який значно впливають тлумачення судді.

На практиці це означає, що судовий орган має не лише вирішити, яке право є відповідним для застосування, а й детально вивчити його зміст, зокрема норми, що регулюють спірні відносини. У справах, що стосуються міжнародного викрадення дітей, необхідно враховувати як норми міжнародного права, зокрема Гаазької конвенції 1980 року про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей, так і національне законодавство держави, в якій перебувають дитина та її батьки. З особливим акцентом на питання визначення звичайного місця проживання дитини і

оцінку можливих ризиків її повернення до країни, звідки вона була незаконно вивезена, таке підходить до положень зазначеної конвенції. У справі № 613/1185/19 Верховний Суд України наголосив на необхідності забезпечення такої оцінки відповідно до передбачених міжнародних стандартів.

Подібні виклики виникають і при виконанні рішень іноземних судів, де національні суди повинні вирішити питання щодо визнання такого рішення в Україні та обрання правових норм для його імплементації. Зокрема, у постанові від 17 серпня 2022 року у справі № 613/1532/20 Верховний Суд України здійснив ґрунтовний аналіз юрисдикційних аспектів та застосування норм українського права в контексті виконання рішень закордонних судів, які містять міжнародний елемент [10].

Серйозні виклики також постають у сфері трудового та корпоративного права в міжнародних правовідносинах. Наприклад, при укладанні трудових контрактів з іноземцями або корпоративних угод між українськими та закордонними компаніями суди змушені враховувати як специфіку колізійних норм, так і особливості національного законодавства стосовно захисту прав працівників, акціонерів та інвесторів. Така багатогранність завдань робить процес визначення застосовного права надзвичайно складним і вимагає від суддів не лише високої професійної підготовки, але й уважного врахування міжнародних стандартів та прецедентів Верховного Суду.

Важливою є й проблема дотримання обмежень під час застосування іноземного законодавства. Йдеться про принципи публічного порядку, імперативні норми та уникнення обходу закону. Судді повинні ретельно оцінювати, чи не суперечать застосування іноземного права базовим засадам правопорядку України або обов'язковим вимогам національного законодавства. Наприклад, сімейні та спадкові справи можуть потребувати врахування конституційних принципів і захисту фундаментальних прав людини, а трудові та договірні відносини - дотримання прав працівників і споживачів. Недостатнє врегулювання цих питань або відсутність чіткої судової практики можуть призводити до непослідовності прийнятих рішень та правової невизначеності.

Однією з ключових проблем застосування іноземного права в Україні залишається нестабільність судової практики та різноманітність підходів судів до

тлумачення й реалізації колізійних норм міжнародного приватного права. У низці справ суди першої та апеляційної інстанцій неоднозначно визначали, яке право має бути застосоване, а також по-різному трактували підстави для відмови у використанні іноземного права через публічний порядок або імперативні норми. Це свідчить про відсутність єдиної та послідовної правозастосовної позиції на зазначених рівнях судової системи.

Водночас Верховний Суд України регулярно публікує огляди та узагальнення практики, зокрема висвітлює питання в Огляді практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо застосування норм Закону України «Про міжнародне приватне право» [8]. У таких документах надаються рекомендації стосовно з'ясування змісту іноземного права, застосування принципу публічного порядку, імперативних норм та інших важливих аспектів. Проте вплив цих оглядів на судову практику нижчих інстанцій залишається обмеженим. Це призводить до варіативної оцінки подібних правовідносин, знижуючи передбачуваність судових рішень.

Зазначені фактори створюють додаткову правову невизначеність для учасників процесу, підривають довіру до національної судової системи у контексті міжнародних спорів і загострюють необхідність вироблення більш уніфікованої та стабільної практики застосування іноземного права судами України.

Отже, ключові виклики застосування іноземного права в Україні зумовлені труднощами у встановленні змісту нормативних актів інших країн, складністю розв'язання колізійних питань, необхідністю врахування імперативних обмежень і принципу публічного порядку, а також через відсутність сталості у судовій практиці. Для їх подолання потрібне вдосконалення механізмів доступу до достовірної інформації про іноземне право, підвищення професійного рівня суддівського корпусу та систематизація напрацювань Верховного Суду з цих питань.

3.2. Перспективи вдосконалення механізму застосування іноземного права в Україні

Питання удосконалення механізму застосування норм іноземного права нерозривно пов'язане із процесами систематизації та уніфікації судової практики, що здійснюються Верховним Судом. Цей вищий орган судової влади відіграє фундаментальну роль у формуванні єдиних підходів до імплементації норм

міжнародного приватного права, адже його правові позиції слугують орієнтиром для судів нижчих інстанцій та сприяють уніфікованому тлумаченню законодавчих положень. Узагальнення прецедентної практики дозволяє виявити типові проблеми, що виникають при застосуванні норм іноземного права, а також розробити практичні рекомендації для їх вирішення [8].

Значущим аспектом в цьому контексті є розробка детальних рекомендацій щодо застосування колізійних норм, які визначають право якої держави має бути застосовано до конкретних правовідносин, що включають іноземний компонент. Систематичність у реалізації цих норм сприяє забезпеченню правової передбачуваності та стабільності судових рішень. Аналіз і узагальнення судової практики дозволяють мінімізувати випадки неоднакового тлумачення однакових положень законодавства різними судами, що потенційно може призводити до винесення суперечливих рішень у схожих справах.

Важливим залишається питання єдності підходів до застосування принципу публічного порядку, який передбачає можливість відмови у застосуванні норм іноземного права у випадках, коли їх реалізація суперечить основним принципам правопорядку України. Проте застосування такого обмеження має бути аргументованим і здійснюватись лише за надзвичайних обставин. Тому необхідно, щоб судова практика формувала чіткі критерії для ідентифікації ситуацій, в яких використання норм іноземного права може бути виправдано обмеженням з міркувань публічного порядку.

Особливої уваги заслуговує також удосконалення підходів до застосування імперативних норм, які діють незалежно від того, яке право визначене колізійною нормою для регулювання конкретних правовідносин. Ці норми є спрямованими на захист базових державних, суспільних чи індивідуальних інтересів і тому відіграють важливу роль у збереженні балансу між національним законодавством та нормами іноземного права. Уніфікація судової практики в цьому питанні дозволить більш чітко та однозначно визначити межі застосування таких імперативних положень.

Важливим аспектом удосконалення механізму застосування іноземного права є формування послідовної судової практики щодо використання обходу правових норм. У міжнародних приватноправових відносинах нерідко виникають ситуації,

коли сторони навмисно створюють певні юридичні обставини або змінюють окремі елементи правовідносин, щоб уникнути регулювання на підставі небажаного законодавства. Наприклад, це може проявлятися через вибір юрисдикції з мінімальним зв'язком із сутністю правовідносин, штучну зміну місця укладення договору, адреси проживання чи реєстрації юридичної особи, а також через використання формальних правових конструкцій для досягнення більш вигідного правового режиму.

Такі дії часто спотворюють реальний зміст правовідносин і створюють підґрунтя для зловживання правом. Тому суди мають не лише зупинятися на формальному аналізі юридичних фактів, але й враховувати фактичні обставини справи, реальні наміри сторін і економічний зміст їхніх дій. Це надає можливість встановити, чи має обраний сторонами правовий режим об'єктивний зв'язок із правовідносинами чи, навпаки, використовується для уникнення дії відповідного законодавства.

У цьому контексті особливо важливо розробити чіткі критерії для виявлення фактів обходу закону. Це завдання може бути вирішене через узагальнення практики Верховного Суду. Формування відповідних правових позицій сприятиме забезпеченню єдиного підходу до оцінки подібних ситуацій судами та мінімізує ризики зловживань з боку учасників правовідносин [8].

Отже, систематизація та уніфікація судової практики є необхідною умовою для зміцнення стабільності та послідовності правозастосування у справах з міжнародним елементом. Розробка чітких і узгоджених процедур застосування норм іноземного права сприятиме скороченню рівня правової невизначеності, зменшенню кількості суперечливих судових рішень та забезпеченню більш ефективного захисту прав учасників міжнародних приватноправових відносин. У результаті це підвищить авторитет української судової системи як на національному, так і на міжнародному рівнях, а також сприятиме розвитку міжнародного правового співробітництва та довіри до українських правозастосовних органів.

Висновок:

В результаті дослідження теоретичних основ і практичних аспектів застосування іноземного права судами України сформовано всебічне розуміння цього правового інституту та його значення для сучасної правової системи держави. У контексті глобалізації, інтенсивного розвитку міжнародних економічних, сімейних і трудових зв'язків, а також інтеграції України у європейський правовий простір питання використання іноземного права стає особливо актуальним. У таких умовах міжнародне приватне право відіграє роль ключового механізму регулювання відносин, що ускладнені іноземним елементом, таких як спори, де суб'єктом є іноземець, об'єкт знаходиться поза межами держави, або ж юридичний факт стосується території іншої країни.

Ця галузь права забезпечує стабільність міжнародних цивільно-правових відносин, створюючи інструменти для гармонізації різних правових систем. Завдяки нормам міжнародного приватного права суди можуть визначити, яке право підлягає застосуванню до конкретних правовідносин, що значно знижує ризики правової невизначеності та юрисдикційних конфліктів. Особливої уваги заслуговують основоположні принципи цієї галузі. Так, принцип автономії волі сторін дозволяє учасникам обирати право для регулювання їхніх взаємовідносин. Це сприяє розвитку договірної свободи, підвищенню передбачуваності у правових форматах і зміцненню міжнародного співробітництва.

Крім автономії волі, дія міжнародного приватного права базується на таких принципах, як верховенство права, справедливість, рівність сторін та забезпечення ефективного захисту їхніх прав і інтересів. Ці принципи створюють діючу та чесну систему вирішення спорів, ускладнених участю іноземного елемента. Вони також сприяють довірі до судової системи, забезпечуючи належний рівень захисту прав фізичних і юридичних осіб у міжнародних правовідносинах.

Нормативна база застосування іноземного права в Україні насамперед спирається на Закон України «Про міжнародне приватне право», що є ключовим актом у цій сфері. Він встановлює загальні принципи регулювання відносин із

залученням іноземного елемента, визначає колізійні норми та порядок встановлення змісту іноземного права. Це формує механізм, який дозволяє суду правильно визначати правові норми для відповідних спорів. У законі йдеться про широкий спектр колізійних норм, які стосуються цивільних, сімейних, трудових та інших відносин.

Важливим етапом процесу використання іноземного права є встановлення його змісту. Українське законодавство зобов'язує суд вживати всіх необхідних заходів для точного з'ясування змісту закону іншої країни. Для цього можуть залучатися Міністерство юстиції України, компетентні органи інших держав через міжнародні запити, експерти в галузі іноземного права та офіційні джерела права даної держави. Ці заходи сприяють більш точному тлумаченню іноземних норм і об'єктивному їх застосуванню.

Застосування іноземного права у судовій практиці обумовлює необхідність комплексного та багатовекторного підходу. Судді повинні спиратися не лише на буквальне тлумачення нормативно-правових актів країни, що є джерелом відповідного права, але й зважати на офіційні інтерпретації цих норм, які розробляються компетентними органами або містяться у спеціальних роз'ясненнях. Саме офіційне тлумачення є ключем до розуміння того, яким чином держава-носій цього правопорядку осмислює та розкриває зміст власних правових норм. Це уможливорює уникнення неправильного розуміння або неналежного застосування положень права.

Окрім цього, значну вагу має врахування судової практики іноземних юрисдикцій, яка демонструє, як саме суди тієї чи іншої держави тлумачать і застосовують положення національного законодавства у конкретних випадках. Аналіз судових рішень дозволяє ідентифікувати усталені прецеденти, принципи інтерпретації норм та особливості їх застосування в різноманітних правовідносинах.

Важливо також приділити увагу науковим студіям та доктринальним поглядам, які існують у правовій науці відповідної країни. Наукові дослідження та монографії сприяють глибшому розумінню логіки, внутрішньої послідовності правової системи, у контексті якої створено певну норму, а також висвітлюють її історичне підґрунтя та політичні аспекти.

Інтеграція трьох ключових елементів - нормативного тексту, офіційного тлумачення і судової практики - у поєднанні із доктринальними підходами та науковим аналізом створює основу для правильного, системного та справедливого застосування норм іноземного права в Україні. Такий підхід мінімізує ризики помилкового тлумачення чи організаційних суперечностей у судовій практиці, водночас сприяючи ухваленню рішень, які відповідають принципам законності, верховенства права та правової визначеності.

Однак законодавство передбачає певні обмеження для захисту національного правопорядку. Одним із важливих механізмів є застереження щодо публічного порядку: норма іноземного права не застосовується, якщо її впровадження суперечить фундаментальним принципам української правової системи.

Список використаних джерел:

1. Грамацький Е. М. Принципи міжнародного приватного права: загальні положення. *Часопис Київського університету права*. 2019. С. 116–120.
2. Довгерт А. Міжнародне приватне право : зміна концепції. підручник. Київ : Алерта, 2024. 256 с.
3. Килимник І. І., Бровдій А. М. Міжнародне приватне право : навч. посібник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 111 с.
4. Котуха О. С., Чабан О. М. Особливості застосування положень міжнародного договору при регулюванні приватних відносин з іноземним елементом // *Право і суспільство*. 2018. С. 63–68. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/3081>
5. Левіцький Є. Проблеми застосування судами іноземного права. *Юридична газета*. 2016. № 39 (537). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/problemi-zastosuvannya-sudami-inozemnogo-prava.html> (дата звернення: 01.03.2026).
6. Малига В. А., Білий Я. А. Внесок англо-американської школи у розвиток міжнародного приватного права // *Право і суспільство*. 2024. С. 281–290. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.42>
7. Міжнародне приватне право : навч. посібник / К. Р. Резворович, М. П. Юніна, М. М. Фролов та ін. ; за заг. ред. К. Р. Резворович. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2024. 92 с.
8. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо застосування Закону України «Про міжнародне приватне право». URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_KCS_MPP.pdf (дата звернення: 28.02.2026).
9. Про громадянство України : Закон України від 18.06.2025 №4502-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 10.03.2026).
10. Про міжнародне викрадення дітей та застосування Гаазької конвенції: Постанова Верховного Суду від 17.08.2022 у справі № 613/1185/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78110482> (дата звернення: 28.02.2026).

11. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 12.03.2026).
12. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV
(станом на 15 берез. 2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 26.03.2026).
13. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 10.03.2026).
14. Рішення Господарського суду Одеської області від 19.02.2025 у справі № 916/5037/24. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/125262491> (дата звернення: 28.02.2026).
15. Токарчук Л. М. Застосування судами України норм іноземного права: виклики правозастосування. Правова держава. 2025. Вип. 60. С. 91–104.
16. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. №435-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.03.2026).
17. Basedow J. The application of foreign law – comparative remarks on the practical side of private international law. *Max Planck private law research paper*. 2014. No. 14/17. P. 85-97.
18. Butchard P. Principles of international law: a brief guide. *Briefing paper*. 2020. No. 9010 URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9010/CBP-9010.pdf> (дата звернення: 28.02.2026).
19. Introductory Act to the Civil Code in the version promulgated on 21 September 1994, Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt] I p. 2494, last amended by Article 2 of the Act of 25 June 2021 (Federal Law Gazette I p. 2133); Article 240 last amended by Article 10 of the Act of 22 December 2020 (Federal Law Gazette I, p. 3328). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgbeg/englisch_bgbeg.html (дата звернення: 28.02.2026).
20. Mayss A. J. Principles of Conflict of Laws. 3rd ed. London : Routledge, 1999. 464p.
21. Tur O., Kravchyk M., Nastasiak I., Sirant M., Stetsyuk N. Principles and aims of international private law // Social & Legal Studios. 2023. Vol. 6, No. 4. P. 243–250. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals4.2023.243>

